

Джолос С. В.

*Черкаський факультет Національного університету «Одеська юридична академія»,
ст. викладач кафедри спеціально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук*

ПРИРОДА ЛЮДИНИ ЯК ЗАСАДА ВИЗНАЧЕННЯ ЕСТВА ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ КАТЕГОРІЙ

В умовах розбудови молодій Українській державі постає важлива проблема щодо визначення сутності фундаментальних політико-правових категорій, оскільки державне будівництво може набути довершеності лише за умови відповідності природі буття.

Необхідно зазначити, що людська спільнота, очевидно, є єдиною достовірно відомою сучасності організацією живих істот, що здійснює політичну діяльність та підкорюється не тільки природним, але й волеустановленим законам.

В даному контексті доречно вказати, що Арістотель вважав людину «політичною твариною» (Мироненко О. М. Арістотель // Юридична енциклопедія: в 6 т. – К.: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. – Т. 1), а Протагор Абдерський – «мірою всіх речей» (Линецкий С. В. Протагор // Философский словарь. – К.: А. С. К., 2006. – С. 693).

Слід згадати, що, на думку Т. Гоббса, «для того, щоб пізнати властивості держави, необхідно попередньо вивчити схильності, афекти і норов людей» (Гоббс Т. Избранные произведения: в 2 т. – М.: Мысль, 1964. – Т. 1. – С. 59).

Конкретизуючи зазначене вище, видатний німецький мислитель К. Шмітт вказував, що «кожна політична ідея тим чи іншим чином відзначає своє відношення до «природи» людини і передбачає, що вона або «від природи добра» або «від природи зла» (Шмітт К. Политическая теология. Сборник. – М.: КАНОН-пресс-Ц, 2000. – С. 84).

Необхідно зауважити, що переосмислення в Епоху Просвітництва сутності людини, суспільства, держави, права тощо, яке заклало теоретичні основи Французької революції і переходу від аристократично-клерикального феодального суспільства до буржуазного, також породило й виникнення багатьох різних політико-правових доктрин, першими з яких були лібералізм і консерватизм.

При цьому, якщо лібералізм з його вірою в (як мінімум) відносну досконалість людської природи (насамперед, у розумовому і вольовому аспектах) стверджував ідеали свободи, рівності, демократії тощо, то консерватизм став реакцією на низку негативних «здобутків» Французької революції та критично переоцінив ідеали лібералізму, піддавши сумніву цінність свободи, рівності, демократії на основі уявлення про слабкість волі і недолугість розуму людини.

Тож, проблема природи людини з давніх часів була основою конструювання різних політико-правових теорій та відповідного оформлення практики, при чому, парадигмі «від природи доброї» людини відповідають демократичні держава і право, що забезпечують права людини, тоді як парадигмі «від природи злої» людини – тиранічні держава і право, які мають приборкати людські пороки та забезпечити порядок.

Варто зазначити, що чимало мислителів досить негативно оцінювали людську природу. Так, Н. Макиавеллі зазначав, що, в цілому, люди «невдячні й непостійні, схильні до фарисейства і брехні... їх лякає небезпека та вабить нажива» (Макиавеллі Н. Избранные произведения. – М.: Художественная литература, 1982. – С. 349). За вченням Т. Гоббса, основними рисами людського ества є жадоба, страх, бажання безмежної влади, егоїзм і т. п. (Прозорова Н. С. Гоббс // Юридична енциклопедія: в 6 т. – К.: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. – Т. 1. – С. 600). У свою чергу, Ф. де Ларошфуко також надзвичайно песимістично оцінював людську сутність і стверджував, що навіть «наші (людські) чесноти – це найчастіше вміло переряджені пороки», а в основі всіх людських вчинків лежать самолюбство, марнославство й егоїзм (Франсуа VI де Ларошфуко [Електронний ресурс] / Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Ларошфуко,_Франсуа_VI_де).

На превеликий жаль, практика підтверджує вказане вище: безпринципність, аморальність, злодійство, брехня, егоїзм, жадібність, зрадливість, недолугість та ін. вельми поширені людські якості не дають нам змоги позитивно оцінити абстрактну сутність людини, як у світі в цілому, так і в Україні зокрема (де високим є рівень злочинності, а моральність залишає бажати кращого).

Держава і право свого часу постали для впорядкування життя суспільства, здолаття негативних проявів людської природи, оптимізації та спрямування соціального буття. Тому державу варто тлумачити як винахід, що має забезпечити добробут, та інструмент необхідного насильства і владарювання. Звідси випливає, що, по-перше, виправданий необхідністю державний примус є благом, а, по-друге, держава за своєю природою є дещо тиранічним утворенням, яке має приборкати людські пристрасті задля забезпечення порядку і благоденства.

Разом із тим, позитивний бік державної діяльності певною мірою розкривається й в існуванні та впливі права, яке в рамках підтримуваної нами етатистсько-легістської парадигми тлумачиться як «система загальнообов'язкових норм і приписів державної влади» (Крижановський А. Ф. Етатиська парадигма і концепція сучасного правопорядку як вектори правового розвитку // Треті Прибузькі юридичні читання. – Миколаїв: Іліон, 2007. – С. 126).

Враховуючи, що саме забезпечення державним примусом є фундаментальною відмінністю права від інших соціальних норм та регуляторів, слід наголосити, що природне право, цілком відокремлене і незалежне від держави, може існувати лише у світі ідей, тоді як на практиці діє лише те право, що визнається державою загальнообов'язковим (навіть створений незалежно від держави звичай, договір чи релігійний текст є чинним лише за умови його визнання державою). При цьому, люди усіма благами, якими вони володіють, зобов'язані державі, адже лише завдяки нормативним (право, чинне законодавство) та інституціональним (органи влади, управління, правопорядку тощо) гарантіям з її боку їх права (на життя, честь і гідність, недоторканість, власність тощо) є відносно реальними.

При цьому, слід вказати, що, очевидно, не в останню чергу саме завдяки політичному характеру людської істоти (Арістотель) та державності, яка стимулює об'єднання